

Bilincin Bir Yanılsama Olduğu Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme: Bir İllüzyon Olmak Nasıl Bir Şeydir? †

[An Examination on the Idea That Consciousness Is an Illusion: What Is It Like to Be an Illusion?]

Erol SUNGUR

Recep Tayyip Erdoğan University

Dursun AKYASAN

Recep Tayyip Erdoğan University

Received: 02.08.2022 / Accepted: 04.12.2022

DOI: 10.51404/metazihin.1152743

Research Article

Abstract: Illusionism argues that phenomenal consciousness does not exist. Accordingly, the phenomenal features attributed to consciousness are only deceptive appearances. The subjective experience is a mere illusion. So, we do not have any kind of subjective experience, just an illusive perception of it. Since phenomenal consciousness is not real, what needs to be explained about consciousness is not how a physical organism comes to be conscious, but why we perceive ourselves to be phenomenally conscious though we are not. The question to be answered is not how we have phenomenal experience, but why we seem to have phenomenal experience. When we ask the question in this way, the hard problem of consciousness leaves its place to the problem of illusion. Illusionism has been proposed as a theoretical framework for research on consciousness. This idea argues that trying to make the physical explanation of the phenomenal experience within a theoretical framework

† Bu makalenin hazırlanmasında 2019 yılında, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalına sunulan *Bilinç Tartışmaları Bağlamında Thomas Nagel'de Bilincin İndirgenemezliği* adlı, yayımlanmamış yüksek lisans tezinin belli bölümlerinden yararlanılmıştır.

Author Info: Erol SUNGUR

Recep Tayyip Erdoğan University, Divinity Faculty, Department of Sociology of Religion, 53100, Rize, TURKEY.

E-mail: erol.sungur@erdogan.edu.tr

Author Info: Dursun AKYASAN

Recep Tayyip Erdoğan University, Institute of Graduate Studies, Department of Philosophy and Religious Studies, 53100 Rize, TÜRKİYE.

E-mail: durakyn@hotmail.com

To Cite This Paper: Sungur, E. ve Akyasan, D. (2022). "Bilincin Bir Yanılsama Olduğu Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme: Bir İllüzyon Olmak Nasıl Bir Şeydir?" *MetaZihin*, 5(2): 93-118.

that it is just an illusion will save the problem from its paradoxical structure. In this article, we will reveal the internal structure of illusionism through the examination of illusionist arguments and some theoretical approaches. Thus, we will try to reach an understanding of how illusionism deals with the enigma that we call consciousness paradox. On the other hand, we will explain that reductive physicalist approaches have similar features to those of illusionism in terms of their structural characteristics. Consequently, it will be explained that the hard problem of consciousness is characteristically paradoxical and illusionism's point of view on consciousness has common aspects with Zeno's convictions about motion and time.

Keywords: mind-body problem, consciousness, experience, phenomenal, illusion, paradox, physicalism.

Öz: Yanılsamacılık (illüzyonizm) düşüncesi fenomenal bilincin var olmadığını savunur. Buna göre bilince atfedilen fenomenal özellikler sadece aldatıcı görünüşlerden ibarettir. Öznel deneyim sadece bir yanılsamadır. Bu nedenle biz hiçbir türden öznel deneyime sahip değiliz, sadece öznel deneyimin yanıltıcı bir algısına sahibiz. Fenomenal bilinç gerçek olmadığı için bilinç hakkında açıklanması gereken şey fiziksel bir organizmanın nasıl olup da bilinç sahibi olduğu değil, öyle olmadığımız halde neden kendimizi bilinçli olarak algıladığımızdır. Cevaplanması gereken soru nasıl fenomenal deneyime sahip olduğumuz değil, neden fenomenal deneyime sahip gibi görüldüğümüzdür. Soruyu bu şekilde sorduğumuzda bilincin zor problemi yerini yanılsama problemine bırakmaktadır. Yanılsamacılık, bilinçle ilgili araştırmalar için teorik bir çerçeve olarak öne sürülmektedir. Bu düşünce, fenomenal deneyimin fiziksel açıklamasının onun aslında bir yanılsamadan ibaret olduğu şeklinde bir teorik çerçeve içinde yapılmaya çalışılmasının, sorunu paradoksal yapısından kurtaracağını savunmaktadır. Bu makalede yanılsamacı argümanların ve bazı teorik yaklaşımların incelenmesi yoluyla yanılsamacı düşüncenin içsel yapısını ortaya koyacağız. Böylece yanılsamacılığın, bilinç paradoksu adını verdiğimiz muammayı nasıl ele aldığına dair bir anlayış geliştirmeye çalışacağız. Diğer taraftan, yapısal nitelikleri bakımından indirgemeci fizikalist yaklaşımların yanılsamacı özellikler taşıdıklarını açıklayacağız. Sonuç olarak, bilincin zor probleminin karakteristik olarak paradoksal olduğu ve yanılsamacılığın bilince bakış açısının Zenon'un hareket ve zaman hakkındaki kanaatleri ile ortak yönleri sahip olduğu açıklanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: zihin-beden problemi, bilinç, deneyim, fenomenal, yanılsama, paradoks, fizikalizm.

1. Giriş: Bilincin Paradoksal Doğası ve Yanılsamacılık

Tamamen öznel niteliklerden ibaret olan bir şeyin nesnel bir açıklaması nasıl yapılabilir? Bu soruya cevap vermeye çalışmak kavramsal bir paradoksu çözmeye uğraşmak anlamına gelmektedir. Bilincin, kadim zihin-beden problemini içinden çıkılmaz ve baş edilemez (Nagel, 1974: 435) kılmasının sebebi problemi paradoksal hale getirmesidir. Felsefenin bu en inatçı paradoksu şöyle ifade edilebilir: "Eğer zihin fiziksel bir şey değil ise fiziksel dünyayla nedensel etkileşim içinde olmasını nasıl açıklarız.

Eğer zihin fiziksel bir şey ise bilinç fenomeninin varlığını nasıl açıklayabiliriz?" (Crane, 2003: 230).

Yukarıdaki ifadenin de işaret ettiği gibi zihin-beden ikilemi çift katmanlı bir nedensellik problemidir. Problemin ilk katmanı zihinsel durum ve olayların beyinle nedensel bağlantısından ibarettir. Bu katman inanç, niyet, bilgi, istek, sevgi, korku gibi zihinsel durumlar ile acı, ağrı, sıcaklık, soğukluk gibi hislerin fiziksel bir beden ile nasıl bir ilişki içinde olduğu ile ilgilidir. Problemin ikinci katmanını ise bilinç oluşturmaktadır. Bilincin diğer zihinsel durum ve olaylardan ayrı değerlendirilmesinin nedeni onun, fiziksel bir neden sonuç ilişkisi içinde açıklamaya güçlü bir direnç göstermesidir.

Zihin-beden probleminin ilk katmanı da cevaplanması kolay olmayan soruları barındırmaktadır. Ancak, bilinç hariç tutulduğunda diğer zihinsel durum ve olayların fizik bilimleri temelinde açıklanması ilke olarak mümkün görünmektedir. Bilişsel bilimlerdeki ilerlemeler, beynin hücresel düzeyde görüntülenme tekniklerindeki gelişmeler bu soruların bilimsel incelemeye uygun olduklarını göstermiştir. Fakat bilinç olgusu sahip olduğu bazı özelliklerden dolayı fiziksel bir açıklamaya karşı direnmektedir (Chalmers, 2010: 3). Bu özelliğiyle bilinç, zihin-beden ikileminin felsefede hala tartışılan bir problem olmasının sebebidir. Bazı felsefeciler daha da ileri giderek zihin-beden problemini bir problem yapan şeyin sadece bilinç olduğunu söylemektedirler (Strawson, 2010: 3).

Bilincin bu gizemli konumu felsefecileri birbirinden çok farklı görüşleri benimsemeye itmiştir. Bazı felsefeciler bilincin maddi dünyadan bağımsız tözsel bir varlığı olduğunu savunurken bazıları bilincin beyindeki durumlarla özdeş olduğunu, bugün olmasa da bir gün fizik bilimleri tarafından açıklanacağını iddia etmektedir. Diğer bazı felsefeciler ise bilincin mahiyetinin hiçbir zaman bilinemeyeceğini, insan bilgisinin bilinci kapsamadığını söylerken bazıları da bilincin gerçekte var olmadığını, bir yanılsamadan ibaret olduğunu savunmaktadır.¹

Bilinçle ilgili tartışmaların özünü oluşturan sorular esas olarak bilincin maddi dünyadan tamamen farklı algılanmasından kaynaklanmaktadır. Buradaki anahtar soru öznel deneyimin ne olduğu sorusudur. Fizik bilimleri tarafından tanımlanan maddi bir dünyada fenomenal bilinç dediğimiz öznel deneyim nasıl ortaya çıkmaktadır? Bilinçli öznel deneyim; dünyamızı oluşturan atomlardan, moleküllerden o kadar farklı algılanmaktadır ki deneyimlerimizin maddi süreçler sonucunda ortaya çıkması veya

¹ Bilincin bağımsız bir gerçekliği olduğu hakkında yapılan bir araştırma için bkz: Demertzi vd. 2009. Bilincin varlığının bilimsel gelişmeler sayesinde maddi sebep-sonuç zinciri içinde açıklanacağını savunan örnekler için bkz: Place, 1956; Smart, 1959. İnsan bilgisinin hiçbir zaman bilinci açıklayamayacağını iddia eden yaklaşım için bkz: Levine, 1983.

madde ile aynı dünyada yer alması akıl almaz görünmektedir (Blackmore, 2002a). Konuya farklı bir açıdan yaklaşmak da mümkündür. Dünyada bilinçli varlıkların bulunmadığı bir durumda da her şeyin var olmaya devam edeceğini kolaylıkla düşünebiliyoruz. Dünya bize bizim ona bakışımızdan bağımsız nesnel bir varlığa ve işleyişe sahip görünmektedir. Kendinde bakış açısı içermeyen, nesnel bir dünyada tamamen öznel bakış açısına bağlı olguların varlığı nasıl açıklanabilir? (Nagel, 1986). Bilinçli olmak gibi öznel bir farkındalık halini evrenin mekanik ve doğal işleyişinin bir sonucu olarak açıklayabilecek fiziksel bir kanun veya biyolojik bir süreç keşfedilmiş değildir. Bilinç evrenin yapısında ekstra bir unsur gibi görünmektedir. (McGinn 1999, 40) Bu nedenle fizikalist bir açıklama bilincin neden ontolojik olarak maddi dünyadan ayrı bir varlık olarak düşünüldüğünü açıklamalıdır (Papineau, 2002: 3). Eğer bilinç tamamen fiziksel bir şey ise neden insanlara fiziksel değilmiş gibi görünmektedir? Bu açıklamalardan sonra bilinçle ilgili cevaplanmaya çalışılan soru kısaca şu şekilde formüle edilebilir: Maddi ve nesnel bir dünyada öznel deneyim nasıl mümkün olabilir? (Flanagan, 1993; Nagel, 1986).

Yukarıda sorulan sorular Elea'lı Zenon (MÖ 495-MÖ 430) paradokslarının konusunu oluşturan "sonsuzca bölünebilen noktasal yapıdaki bir evrende hareket (ve zaman) nasıl mümkün olabilir?" sorusuyla yapısal benzerlikler göstermektedir. Zenon'un geliştirdiği paradokslar onun yukarıdaki bilmeceye verdiği cevabı temsil etmektedir: Hareket ve zamanın var olması mümkün değildir.² Bilincin ortaya çıkardığı paradoks karşısında Zenon'unüne benzer bir yaklaşımı yanılsamacılık (illüzyonizm) göstermektedir. Yanılsamacılığa göre sezgilerimize uygun olarak anladığımız anlamda fenomenal bilinç gerçek değildir. Diğer bir deyişle fenomenal bilinç var gibi görünmektedir, ancak aslında var değildir (Kammerer, 2018: 44). İçinde yaşadığımız fiziksel dünyadaki her varlık fizikseldir. Bilincin fiziksel bir varlığı olmadığına göre onun var olduğundan bahsetmek doğru değildir. Bilinç, illüzyon kavramının tanımına uygun şekilde, gerçekte var olmayan fakat var gibi görünen bir şeydir. Kısaca yanılsamacılığa göre bilinç bir gerçeklik değil, bir görünüşten ibarettir.

Bu makalede yanılsamacılık düşüncesinin ana hatları ortaya konulmak ve temel argümanları değerlendirilmek suretiyle "fenomenal bilinç bir yanılsamadır" iddiasının içsel yapısı açıklanmaya çalışılacaktır. Yanılsamacılık yaklaşımının, bilinç karşısındaki konumunun Zenon paradokslarının hareket ve zaman karşısındaki konumuna büyük oranda benzediği gösterilecektir. Böylece bilincin yanılsama olduğu düşüncesiyle Zenon'un hareket, zaman ve değişimin mümkün olmadığı düşüncesinin paradoksal bir problem karşısında aynı yaklaşımı temsil ettiği açıklanacaktır. Bu yapılırken bilinçle ilgili daha önceden öne sürülmüş indirgemeci fizikalist teori ve yaklaşımların

² Zenon paradoksları hakkında bkz: Sainsbury, 2007: 5-22.

yanılsamacı karakterde oldukları gösterilmeye çalışılacaktır. Diğer taraftan, yanılsamacılığın doğruluğuna veya yanlışlığına dair tartışmalar bu makalenin kapsamı dışındadır. Bu nedenle yanılsamacılığın doğruluğuna veya yanlışlığına dair hüküm vermekten bilinçli bir şekilde kaçındığımızı özellikle belirtmek gerekmektedir.

2. Yanılsamacılığın Genel Özellikleri

Yanılsamacılık düşüncesi değişik felsefecilerin yaklaşımlarında dile getirilse de³ belirli türden teoriler için bir çerçeve olarak ele alınması Keith Frankish'in 2016 yılında yayımlanan "*Illusionism as a Theory of Consciousness* (Bir Bilinç Teorisi Olarak Yanılsamacılık)" adlı makalesi ile gerçekleşmiştir (2017).⁴ Bu makalede yanılsamacılık, bilinç hakkında farklı şekillerde geliştirilebilecek genel teorik bir yaklaşım olarak sunulmaktadır.

Frankish'e göre (2017) fenomenal bilinç ile ilgili yaklaşımlar realist ve yanılsamacı yaklaşımlar olarak iki gruba ayrılmaktadır. Realist yaklaşımlar radikal ve ölçülü realizm şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Böylece bilinç hakkında geliştirilen bütün düşünceler radikal realizm (*radical realism*), ölçülü realizm (*conservative realism*) ve yanılsamacılık (*illusionism*)⁵ adını verdiği bu üç kategoriden birine girmektedir (Frankish, 2017).

Frankish'e göre (2017) realist yaklaşımlar ele alınan fenomeni gerçek olarak kabul eder ve onu açıklamaya çalışır. İki yaklaşım (radikal realizm ve ölçülü realizm) arasındaki fark açıklamanın nasıl mümkün olacağına dair kabulde ortaya çıkar. Radikal realist yaklaşımlara göre bilincin mevcut teorilerle tam olarak açıklanamaması yeni bir teorik çerçevenin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Halihazır teorik çerçevede radikal bir değişiklik yapılmadan bilincin fiziksel bir açıklaması mümkün değildir. Frankish; düalistleri, nötral tekçileri (nötral monistler) ve gizemcileri (*mysterians*) radikal realist olarak sınıflandırmaktadır. Ölçülü realizm de fenomenal bilincin gerçekliğini kabul eder. Fakat radikal realizmin aksine bilinci halihazır fiziksel çerçeve içinde açıklamaya

³ Bilincin bir yanılsama olduğuna dair yaklaşımlar için bkz: Dennett, 1992, 2017, 2003; Blackmore, 2002; Humphrey, 2011; Pereboom, 2011.

⁴ Frankish'in makalesi ilk olarak 2016 yılında *Journal of Consciousness Studies* dergisinin 23. Cildinin 11-12. sayısında yayımlanmıştır. Adı geçen dergide yer alan makaleler 2017 yılında "*Illusionism as a Theory of Consciousness*" adıyla Frankish'in editörlüğünde kitap halinde basılmıştır. Bkz: Frankish (Der.), 2017.

⁵ Çalışma boyunca yanılsama ve illüzyon-yanılsamacılık ve illüzyonizm kavramları aynı anlama gelmek üzere birbirinin yerine kullanılmıştır. Bununla birlikte illüzyon sözcüğünün kullanımında ağırlıklı olarak sahnede yapılan sihir gösterisinde ortaya çıkan yanılsama durumuna gönderme yapma amacı gözetilmiştir.

çalışır. Bilinçle ilgili fizikalist teorilerin çoğu bu kategoride yer almaktadır (Frankish, 2017). Frankish bilinçle ilgili üçüncü bir yaklaşım olarak yanılısamacılığı öne sürer. Yanılısamacılık bilincin fenomenal özellikleri olduğunu reddeder. Buna göre fenomenal bilinç bir yanılısamadır. Deneyimlerimizin, fiziksel olsun ya da olmasın, niteliksel özellikleri yoktur. Nagel'in ünlü "gibi bir şey" ifadesi (1974) gerçek bir durumu ifade etmemektedir (Frankish, 2017).

Frankish yanılısamacılığı zayıf ve güçlü yanılısamacılık şeklinde ikiye ayırmaktadır. Her iki yanılısamacılık türü de deneyimin ayırt edici fiziksel özellikleri olduğunu fakat içebakışın bu özellikleri yanlış yorumladığını söyler. İki yanılısamacılık arasındaki fark zayıf yanılısamacılığın bu fiziksel özelliklerin bazı yönlerden niteliksel özellikler taşıdıklarını kabul etmesiyle ortaya çıkar. Yanılısamacılığın zayıf türüne göre fenomenal özellikler gerçekten vardır fakat bunların içsel, lisan yoluyla ifade edilemez olma, tecrübe eden için tam anlamıyla erişilebilir olma gibi bazı özellikleri olduğunu düşünmek yanılısamadır. Güçlü yanılısamacılık ise fenomenal özelliklerin hiçbir şekilde var olmadığını savunur. Frankish, yanılısama terimiyle güçlü yanılısamayı kastettiğini söylemektedir (2017).⁶

Yanılsamacı düşünceye göre bilincin bir yanılısama olması onun gerçek fiziksel bir nedenden kaynaklanmadığı anlamına gelmemektedir. İllüzyon var olmayan değil, görüldüğü gibi olmayan şeydir. Bir serap veya diğer bir görsel illüzyonda, algıladığımız görüntü nesnel gerçeklik düzleminde bulunmamaktadır. Burada illüzyon algımızdır, görsel illüzyona neden olan fiziksel mekanizma gerçektir (Blackmore, 2002b). İllüzyonizm de bilincin fiziksel bir temeli olduğunu reddetmez. Sadece bilince atfedilen fenomenal özelliklerin gerçekte var olmadıklarını söyler.

Yanılsamacılık bilinç problemini çözdüğü iddiasında değildir. Fakat bilincin bir yanılısama olduğu düşüncesinden hareket edildiği takdirde problemin daha gerçekçi bir şekilde ele alınacağını savunmaktadır. Bilinç üzerinde düşünürken onun bir yanılısama olduğu kabul edildiğinde "bilincin zor problemi"nden değil, "yanılısama problemi"nden bahsetmek anlamlı olacaktır (Frankish, 2017). Frankish'in yanılısama problemi adını verdiği problem fenomenal bilinç yanılısamasının nasıl ortaya çıktığı ve neden bu kadar güçlü olduğunun açıklanmasını ifade etmektedir. Yanılısama problemi de gayet zor bir problem teşkil etmekle birlikte Frankish'e göre (2017) "zor problem" kadar imkansıza yakın bir zorluk taşımamaktadır.

⁶ Bu çalışmada ele alınan yanılısamacılık Frankish'in sınıflandırmasındaki güçlü yanılısamacılık yaklaşımını ifade etmektedir.

Frankish'in yanılsamacılığı formüle ettiği makalesi kendisini de bir yanılsamacı olarak tanımlayan Dennett tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Dennett'e göre yanılsamacılık bilinçle ilgili en doğal ve açık teorik çerçeveyi sunmaktadır. Frankish, yanılsamacılık hakkındaki makalesi ile felsefenin bilime nasıl bir katkı sunabileceğini göstermiştir. Bu katkı Frankish'in yaptığı gibi bilim insanlarının yanlış soruları sormaktan kaçınmalarına yardım etmek, mümkün olan diğer alternatifleri göstermek ve onları cesaretlendirmektir (Dennett, 2016: 66). Frankish'in makalesi dağınık halde ifade edilen teorik düşüncelerin gerçek doğasının belirginleşmesine ve bu düşüncelerin kristalize olarak belli bir kategori altında sınıflandırılmasına imkân sağlaması nedeniyle gerçekten bir dönüm noktası niteliğini hak etmektedir. Bu durumun en göze çarpan örneklerinden biri bilinç hakkında yanılsamacı fikirler öne sürmesine rağmen kendini yanılsamacı olarak nitelermeyen Dennett'in, Frankish'in makalesinden sonra kendisini rahatlıkla yanılsamacı olarak ilan etmesidir (Dennett, 2016: 67).

3. Yanılsamacılığın Temel Argümanları

Bilincin bir yanılsama olduğunu düşünmenin haklılığını göstermek için çeşitli argümanlar öne sürülmüştür. Frankish'in sunduğu *ilk argüman* şu şekilde ifade edilebilir: Eğer herhangi bir şeye dair iddia ve inançlar o şeyle bağlantılı olmayan nedenlerden kaynaklanan şekilde tamamen açıklanamıyorsa bu durum o inanç ve iddiaları yanılsama görmek için geçerli bir nedendir (Frankish, 2017). Gerek davranışlarımızı gerekse onlara sebep olan zihinsel süreçlerimizi ve bilinçli tecrübelerimiz hakkındaki inançlarımızı açıklamak için fiziksel olmayan özelliklere başvurmamız gerekmemektedir. Bu nedenle bilinç hakkındaki iddia ve inançlarımız fenomenal gerçekliğin doğru olduğuna delil olamaz (Frankish, 2017).

İkinci argüman ise açıklanmaya direnç veya anlaşılmazlık argümanı olarak adlandırılabilir. Frankish'e göre eğer bir özellik fiziksel açıdan açıklanmaya direnç gösteriyorsa veya sadece belirli bir perspektiften tespit edilebilir nitelikteyse en basit açıklama o özelliğin bir yanılsama olduğudur. Bu argüman açıklama gediği, zombilerin düşünülebilirliği, fenomenal bilginin bakış açısına bağlı olması gibi radikal realist yaklaşımı desteklediği öne sürülen düşüncelerin eşit derecede, hatta daha güçlü bir şekilde yanılsamacılığı desteklediğini göstermektedir (Frankish, 2017). Frankish'e göre gözlemlediğimiz bir olgu bilim tarafından açıklanamıyorsa en basit açıklama o olgunun bir yanılsama olduğudur. Fenomenal özellikler sadece tek bir bakış açısına bağlı olarak deneyimlenmekte ve yerleşmiş bilimsel yöntemlerle açıklanamamaktadır. Bu durum zorunlu olarak yanılsamaya delil teşkil etmez. Fakat böyle bir durumda yanılsama ilk anda ve doğal olarak düşünülmesi gereken hipotezdir (Frankish, 2019).

Burada Frankish indirgeme karşıtı olarak öne sürülen açıklama gediği (*explanatory gap*) kavramını (Levine, 1983; 2001) kavranabilirlik argümanını (*conceiveability argument*) (Chalmers, 1996: 93-99) ve bilincin birinci şahıs bakış açısına bağlı olma (Nagel, 1974; 1986) olgusunun realist yaklaşımlar kadar, hatta daha fazla yanılısamacılığı desteklediğini savunmaktadır. Bu değerlendirmenin dayandığı kabul, bilincin fiziksel ve objektif bir açıklamasının yapılamamasının realist açıklamaların doğru olmadığını düşündürmesi gerektiğidir. Frankish bilincin paradoksal doğasının onun aslında var olmadığına işaret olarak anlaşılması gerektiğini söylemektedir.

Oldukça ikna edici görünen bu argüman, Nagel'in fizikalizme⁷ bakış açısını ortaya koymak için kullandığı düşünce deneyini akla getirmektedir. Bir tırtılın sağlam bir kasaya konulup ardından kasanın kapağının kilitlendiğini düşünelim. Birkaç hafta sonra kapak açıldığında kasadan tırtıl yerine bir kelebek çıktığını kabul edelim. Tırtılın kelebeğe dönüştüğünü bilmeyen bir kişi kapağın açılmasıyla tırtıl yerine bir kelebek gördüğünde nasıl olduğunu anlayamasa da tırtılın kelebeğe dönüşmüş olabileceği sonucuna varabilir (Nagel, 1974: 448). Frankish'in argümanını geçerli saydığımızda bu kişinin kelebeği gördüğünde başlangıçta kasaya girerken gördüğü tırtılın bir illüzyondan ibaret olduğunu düşünmesinin en makul yol olduğu sonucunu çıkarmamız gerekmektedir. Nagel'in bu düşünce deneyi, bir olgunun açıklanamaz görünmesinin her durumda yanılısama için kuvvetli bir delil sayılması gerektiği iddiasına karşı güçlü bir itiraz olarak değerlendirilebilir. Nagel'in belirttiği gibi "Garip olsa da gerçekten anlayamadığımız bir şeyin doğruluğuna dair kanıtlarımız olabilir." (Nagel, 1974: 448).

Üçüncü argüman fiziksel dünya hakkında bilgi edinmemizi sağlayan mekanizmanın kendi fenomenal özelliklerimizin farkında olmamızı sağlayan mekanizmayla aynı esaslara tabi olması halinde ortaya çıkan çelişkiye dayanmaktadır. Fiziksel dünyanın özellikleri hakkında bilgi sahibi olmamız bu özelliklerle temas eden duyuusal bir sistem sayesinde gerçekleşmektedir. Duyusal sistemimiz etkileşime girdiği özelliklerin birer temsilini oluşturmakta ve bu temsiller diğer zihinsel sistemlerce kullanılmaktadır. Eğer fenomenal özellikler gerçekse bu özellikler hakkında bilgi sahibi olmamız için benzer

⁷ Fizikalizm terimi ilk defa Viyana Çevresinin kurucularından Avusturya'lı felsefeci Otto Neurath tarafından kullanılmıştır. Bkz: Neurath, 1983: 48-51. Materyalizm ile fizikalizm kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılmaları yaygın olarak yanlış görülme de aslında kapsam olarak ele alındığında aralarında belirgin bir fark bulunmaktadır. Günümüzde fiziksel olarak var olan fakat madde olmayan (yerçekimi gibi) şeyleri de kapsadığından özellikle zihin felsefesine dair tartışmalarda fizikalizm kavramı materyalizmi de kapsamı ve onun dışarıda bırakır görüldüğü varlık alanını da içermesi nedeniyle tercih edilmektedir. Materyalizm ve fizikalizmin kavramsal çerçevesi hakkında bir değerlendirme için bkz: Crane, 2000: 76. Bu çalışmada fizikalizm Thomas Nagel'in ünlü makalesinde ifade edildiği şekliyle bir insanın bütün fiziksel ve psikolojik özellikleri dahil olmak üzere fiziksel bedeninin ötesinde ve üstünde herhangi bir varlığa sahip olmadığı anlamında kullanılmaktadır. Bkz: Nagel, 1965.

bir sistemi kullanmamız gerekmektedir. Diğer bir deyişle fenomenal özelliklerin farkında olmamız için bu özelliklerin temsillerini oluşturan bir sistem gerekmektedir. Çünkü fenomenal özelliklerin gerçek olduğu kabul edildiğinde fiziksel dünyanın bir parçası olan bu özellikler hakkında bilgi edinebilmemiz için fiziksel bir duyu sisteminin varlığı gereklidir. Böyle bir sistemin yokluğu durumunda içsel fenomenal durumlarımız hakkında hiçbir şey bilmemiz mümkün olmayacaktır. (Frankish, 2019). Ancak böyle bir sistemin varlığı paradoksal bir durum ortaya çıkarmaktadır. Sistemin oluşturduğu temsillerin doğru olup olmadığını test edebileceğimiz başka bir araç bulunmamaktadır. Bu durumda içsel temsillerin doğru veya yanlış olmalarının hiçbir önemi kalmayacak, yanlış temsillerle doğru temsillerin geçerlilik değeri aynı olacaktır. Çünkü her durumda bu temsiller bizim için doğru olmak zorundadır. Sistem bize fenomenal özellikler taşıdığımızı söylüyorsa gerçekte fenomenal özelliklere sahip olmamızla olmamamız arasında bir fark yoktur. Bu nedenle Frankish'e göre (2019) bilimsel araştırmalar fenomenal özelliklere sahip olmadığımızı işaret ediyorsa buradan varılacak en açık sonuç, fenomenal özelliklerin birer yanılsamadan ibaret olduğudur.

Yanılsamacılığın temel *argümanlarından bir diğeri* bilincin gerçek zamanlı olmadığına dair tespitlere dayanmaktadır. Buna göre biz bilinçli olarak içinde bulunduğumuz anı değil geçmişini tecrübe etmekteyiz. Bach (2018) tarafından kısaca ortaya konulan argümana göre zihinsel olayların kaynağı eğer fiziksel sınırlamalara tabi olan sinir sistemi ise bilinçli tecrübe gerçek zamanlı olamaz. Çünkü duyu girdilerinin işlenmesi ve bilinçli olarak algılanması belli bir zaman almaktadır. Aynı olaya ait farklı duyu girdilerinin beyinde işlenmesi için gereken sürelerin farklı olduğu da bilinmektedir. Fakat tecrübe edilen olayın her bir duyu organı tarafından sağlanan girdileri farklı olaylar olarak değil tek bir olay olarak tecrübe edilmektedir. Bu nedenle bilinçli tecrübe bize görüldüğü gibi gerçek zamanlı olarak ortaya çıkmamaktadır. Buna göre bilinç her zaman geçmişin bilincidir. Tenis topunu karşılayan sporcunun aslında bu karşılamayı bilinçli olarak yapmaması gibi. Topun karşılanması bilinçsiz süreçlerle gerçekleştirilmekte, bilinç ise bu süreçlerden sonra ortaya çıkmaktadır. Ancak biz bu gecikmeyi tecrübe etmemekteyiz. Yani bilinç gerçekte geçmişini tecrübe etmesine rağmen şimdinin bilinci olarak görünmektedir. Kısaca bilinç gerçek zamanlı değildir.⁸

Bach'a göre (2018) bu durumun bizi götürdüğü yer fiziksel bir sistem olarak bir organizmanın fenomenal tecrübesinin gerçek olamayacağıdır. Bilincin gerçek zamanlı olmadığı düşüncesi üzerine Bach, fizikalizm ile idealizmin bir tür karışımını içeren bir teori geliştirmektedir. Buna göre fiziksel bir organizma olarak gerçekte olmayan bir fenomenal bilinç halinin var gibi görünmesi aslında beynimizin, organizmanın sağlıklı

⁸ Bilinçli tecrübenin fiziksel uyarıların algısı ile eş-zamanlı olmaması ile ilgili aydınlatıcı açıklamalar için bkz: Dennett, 2012.

işleyebilmesi için oluşturduğu bir simülasyonun içinde yaşamasından kaynaklanmaktadır. Tecrübelerimiz doğrudan dış dünyanın tecrübelerini içermemektedir. Tecrübelerimiz fiziksel etmenlerin organizmanın duyuları üzerindeki etkilerinin anlaşılması çabasıyla zihin tarafından yorumlanması sonucu ortaya çıkan şeylerdir. “Biz” fiziksel bir dünyada değil sanal bir dünyada var olmaktadır (Bach, 2018). Burada akla eğer sanal bir dünyada yaşıyorsak “biz” dediğimiz zaman kastettiğimiz şeyin ne olduğu sorusu gelmektedir. Bu yaklaşıma göre ben dediğimiz zaman kastettiğimiz özne, fiziksel bir evrende bulunmamaktadır. Fiziksel evrende var olmayan bu öznenin tecrübe ettiği varlık da fiziksel evrende değildir. Öznenin tecrübe ettiği şey fiziksel dünyanın duyular üzerindeki etkisinin zihin tarafından açıklanmaya çalışılmasıyla oluşturulan sanal bir dünyadır. Böylece biz maddi organizma olarak fiziksel bir evrende yaşasak da zihinsel olarak sanal bir dünyada yer almaktayız: Zihnimizin bir sistem olarak organizma için kurguladığı bir simülasyonun içinde. Fizikalizmin sınırları içinde gerçekleşen idealist bir dünyada varlığımızı sürdürmekteyiz. Fenomenal tecrübe bize kesin bir gerçek gibi görünmektedir fakat tecrübe eden “biz” veya “ben”in gerçekliğinden bahsedemeyiz (Bach, 2018).

Yanılsamacılığın zor problemi dönüştürdüğü yanılsama probleminin muhtemel cevabı da böylece ortaya çıkmaktadır. Fenomenal tecrübe sahibi imiş gibi görünmemizin sebebi organizmanın fiziksel uyaranlar karşısında fonksiyonel işleyişi için sınır sisteminin sanal bir benlik oluşturmasıdır. Bu sanal benlik organizmanın çevresiyle etkileşiminde plan yapabilmesi, öngöründe bulunabilmesi, değerlendirme yapabilmesi için beyin tarafından oluşturulmaktadır. Benlikle davranış arasındaki nedensel bağlantı organizmanın eylemlerini düzenlemek için benliği bir model olarak kullanmasından ibarettir. Bu argümana göre fiziksel bir sistemin bilinçli olması mümkün değildir. Bilinç sadece simülasyonda mümkün olmaktadır (Bach, 2018). Diğer bir bakış açısından beyin, dünyanın organizma üzerindeki etkilerine uyum sağlamaya veya karşılık vermeye yardımcı olması için kurgusal bir hikâye yazmaktadır. Bilincin fenomenal öznel dünyası bu kurgusal hikâyeden ibarettir (Frankish, 2019).

Bilincin gerçek zamanlı olmadığı düşüncesi üzerine kurulan bir başka yaklaşım fenomenal deneyimi hafızayla ilişkilendirmektedir. Yapay zekâ çalışmalarıyla da bağlantılı bu yaklaşım bilincin, hafıza yetisinin organizasyonel bir işlevi olarak anlaşılabilirliğini söylemektedir. Buna göre, beynin prefrontal korteksinin dikkat sahasına giren şeylerin zamansal olarak en yakın hatırası fenomenal deneyim olarak algılanmaktadır. Bu anlamda bilinçli olma hali bir şeyi deneyimlemeyi değil, bir deneyim hatırası oluşturmayı ifade etmektedir. Duyusal sistem tarafından beynin farklı bölgelerine iletilen ve bu bölgeler tarafından işlenen algıların beynin belli bir bölgesi tarafından bütünsel bir hatıra şeklinde yeniden oluşturulması bilinç halini ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir deyişle biz, içinde bulunduğumuz andaki deneyimize eşlik

eden gerçek zamanlı, gözlemci bir bilince değil sadece çok yakın geçmişteki deneyimlerimize dair bilinçli olma anısına sahibiz. Bilince çok yakın geçmişin bir hatırası olarak yaklaşmanın yapay zekânın bilinçli hale gelmesi için gereken işlemi de gösterebileceği düşünülmektedir. Bu düşünceye göre, yapay zekânın bilinç kazanması için gereken şey en basit ifadesiyle, bir şeyi deneyimlediğini hatırlayan ve bu hatırayı dile getirme yeterliliğine sahip bir sistemi oluşturmaktan ibaret olabilir (Bach, 2019).

Yanılsamacılığın diğer temel argümanı iç gözlemin deneyimlerimiz hakkında eksiksiz ve doğru bilgi vermediği iddiasına dayanmaktadır. Buna göre iç gözlemin deneyimlerimiz hakkında bize verdiği bilgi, fiziksel özelliklerin basit fenomenal özellikler olarak yanlış bir temsilinden ibarettir. İçgözlem duyuşsal durumların karmaşık kimyasal ve biyolojik özelliklerinin tamamını bütün detaylarıyla temsil etmemektedir. İç gözlemin yaptığı bu özellikleri bir araya getirerek basit fenomenal içsel bir duygu olarak temsil etmektedir. Frankish bu durumu illüzyon gösterisi metaforuyla örneklendirmektedir. İç gözlem, duyuşsal sistemimiz tarafından meydana getirilen karmaşık el çabukluğunu basitçe sihir etkisi olarak yorumlamaktadır (Frankish, 2017: 6). Birbirini takip eden hareketsiz resimleri hareketli olarak algılamamız görsel sistemimizin sinema mekanizmasını tam olarak kavrayamamasından kaynaklanmaktadır. Bir film izlerken gözümüzün önünden birbiri ardına geçen hareketsiz resimleri hareket eden tek bir görüntü olarak algılamaktayız. Zihnimiz tek tek resim karelerinin film makinesinde belli bir hızda birbirini takip etmesi şeklindeki fiziksel hareketi değil, bunun yerine perdedeki görüntülerin gerçekte olmayan hareketini algılamaktadır. Frankish'e göre görsel sistemimizin film makinesindeki gerçek hareketi perdedeki görüntülerin hareketi olarak algılamasıyla iç gözlem sistemimizin beyin aktivitelerinin karmaşıklığını fenomenal durumlar olarak yorumlaması birbirine benzemektedir. Her ikisi de gerçekte var olan durumun yanlış birer temsilidir. Her iki durum da bir illüzyondur (Frankish, 2019).

İllüzyonun meydana gelmesi iki etmene bağlıdır. *Birincisi* gözleme konu olan bir olay: Buna gösteri diyelim. *İkincisi* ise gösteriyi izleyen gözlemcinin gösterinin bütün aşamaları ve unsurlarına tam bir erişimi olmaması. İllüzyonun ortaya çıkması için bu iki şartın aynı anda gerçekleşmesi gerekmektedir. Dennett'e göre bilincin gerçek olarak algılanması sahnede yapılan gösteriyi gerçek zannetmeye benzemektedir. Çoğu insan bilinci bir tür sihir olarak görmektedir. Bu durum Dennett'e göre bilincin açıklanması probleminin bir parçasını oluşturmaktadır. Ona göre bilincin özelliklerinin açıklanması ile sahnede gerçekleştirilen sihir numaralarının açıklanması benzer özellikler taşımaktadır. Bilince gerçek olmayan özellikler atfederek onu bir tür sihir gibi görmekteyiz. Bir sihir gösterisinde olduğu gibi bilincin arkasındaki fizyolojik mekanizma ortaya çıkarıldığında bilincin büyüü de ortadan kalkacaktır (Dennett, 2003).

İç gözlemin deneyimlerimizin mekanizmasını tam olarak kavrayamaması nedeniyle zihinsel süreçlerimizin eksik veya yanlış temsiliyle ortaya çıkan bilinç Tura'ya (2021) göre bütün insanların paylaştığı evrensel yanılısamanın bir parçasıdır. Fenomenal yaşantıları gerçekliğin kendisi olarak algılamak diye tanımlanabilecek bu yanılısama, bilinç hakkında da geçerlidir. Bizim algıladığımız şekilde renklerin, sıcaklığın ve soğukluğun dış dünyada ontolojik bir varlığı olmadığı gibi bilincin de ontolojik bir varlığından bahsetmek mümkün değildir. Tura'nın sözleriyle "Bilinç yoktur; bilinç algısı vardır. "Bilinçli ben" de diğerleri gibi bir algıdır, fenomenal bir yaşantıdır: Bilinçli ben yaşantısı biyolojik organizmanın kendisinde kendisiyle ilgili bir algı, fenomenal bir yaşantıdır." (Tura, 2021: 38).

Tura'nın "fenomenal dünya" yaklaşımı olarak adlandırabileceğimiz yaklaşımına göre bilincin anlaşılmasındaki zorluğun esas kaynağı bilincin bir öznenin bilinci olarak anlaşılmasıdır. Deneyimden bağımsız ve deneyimi gerçekleştiren bilinçli bir benin kabulü bilincin gerçek doğasını perdelemektedir. Tura, bilincin anlaşılabilmesi için öncelikle kavramsal değişikliklerin gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Tura, fenomenal bilinç veya fenomenal tecrübe kavramı yerine beynin fenomenal dünyası veya kısaca fenomenal dünya kavramını önermektedir. Fenomenal bilinç kavramı Tura'ya göre bilinçli zihinsel durumların gözlemcisi olan 'bilinçli bir ben' kavramını varsaymaktadır. Çünkü fenomenal tecrübeler her zaman bilinçli bir şahsın (benin) bilincinde ortaya çıkıyor gibi görünmektedir. Fenomenal dünya kavramı ise beynin; algılardan, duygulardan, düşüncelerden ve bütün farkındalıklardan oluşan bütün deneyim türlerini içine almaktadır. Bu anlamda bilinç de Tura'ya göre fenomenal dünyanın içinde yer almaktadır. Böylece bilinç deneyimleyen öznenin bir niteliği olmaktan çıkmakta ve deneyimin bir türüne dönüşmektedir (Tura, 2021).

İllüzyon, gerçek bir duyusal uyarının yanlış yorumlanması, genel anlaşmayla tanımlanan nesnel gerçeklikle uyumsuz bir yorum şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre illüzyon, basitçe gözlenen olayın aslında normal kabul edilen gerçeklikten farklı algılanması, yorumlanmasıdır (West, 2017). Dış dünya olduğu kadar fenomenal özellikleri de içeren kendi iç dünyamız da gözlemimizin konusudur. Bu nedenle yanılısamacılık temel iddialarını iç gözlem sistemimizin iç dünyamızda olun biteni gerçekte olduğundan farklı yorumlamasının mümkün olduğu düşüncesi üzerine kurmaktadır. Fakat illüzyonun genel kabul gören bir tanımını yapmak sanıldığından daha zordur. İllüzyon gerçeğe uymayan görünüş veya gerçekte olmayan bir görünüm olarak tanımlandığında illüzyonun ne olduğunun anlaşılması için gerçeğin de tanımlanması gerekecektir. Zorluk da burada ortaya çıkmaktadır. İllüzyonun belirlenmesi, gerçeğin belirlenmesine ve tanımına bağlı olmaktadır. Gerçekliği nasıl tanımladığınıza göre neyin illüzyon olduğu da belirlenecektir. Gregory bu durumu şöyle ortaya koymuştur: "İllüzyonların hakikatten veya fiziksel gerçeklikten kopuş

olduğu söylenebilir; fakat onlar (hakikat veya fiziksel gerçeklik) nedir? Hakikatin bilim tarihi, sanat, dinler ve mistisizmin pek çok türü ile metafizik dolayımından geçen çok farklı açıklamaları vardır.” (Gregory, 1996).

Fenomenal bilincin bir yanılsama olduğu düşüncesinin içsel yapısı illüzyon tanımına giren diğer olgularla belirli yönlerden karşılaştırıldığında daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Gündelik hayatta deneyimlediğimiz pek çok illüzyon bulunmaktadır. Güneşin dünya etrafında döndüğünü algılamamız, uzaktaki cisimlerin bize daha küçük görünmesi gibi çoğu görsel sistemimizle ilgili olan bu illüzyonlar hayatımız boyunca devam etmektedir. Uzaktaki cisimlerin bize gerçekte olduklarından daha küçük görüldüğünü biz nesnelere yaklaşarak gözleme olanağımız olduğu için anlayabilmekteyiz. Ancak bunun algısal bir illüzyon olduğunu bilsek de görsel sistemimizin bu illüzyondan kurtulması mümkün değildir.

Aynı şekilde ponzo veya Müller-Lyer illüzyonlarında da algılanan durumun bir illüzyon olduğunu anlamış olsak da bu görsel illüzyonlardan kurtulmanın yolu yoktur (Clark, 2012: 138). Bu duruma illüzyonun kesintisizliği diyebiliriz. Bilinç eğer bir illüzyonsa deneyimlediğimiz pek çok illüzyon gibi kesintisizdir. Bunun yanında bilince bir illüzyon olarak yaklaşıldığında diğer illüzyonlarda görülmeyen bir durum ortaya çıkmaktadır. Bilincin bir illüzyon olduğu düşüncesi sezgisel düzeyde son derece kabul edilemez görünmektedir. Kammerer’e göre bilincin bir illüzyondan ibaret olduğu düşüncesinin anlaşılması ve kabul edilmesi çok zor görünmektedir. Bu durum bilinç illüzyonunun diğer illüzyonlardan farklı olduğunu ortaya koymaktadır (Kammerer, 2018: 7). Kammerer’e göre buradaki farklılık, bir insanın bilinçli bir tecrübe halinde olduğunu algılamakta aslında bilinçli tecrübe halinde olmadığı düşüncesinin anlaşılmasındaki zorlukla kendini göstermektedir. Kırmızı renkli bir çiçeğin görsel tecrübesinin aslında bir tecrübe olmadığı bu tecrübeye sahip bir insana tamamen anlaşılmaz görünmektedir. Kısaca ifade edilecek olursa bize bilinçliyimiz gibi gelirken aslında bilinçli olmadığımız düşüncesi bunu düşünmeye çalışan birine yapısal olarak anlaşılmaz, hatta saçma görünmektedir (Kammerer, 2018: 7). Çünkü bizim gerçekten bilinçli bir tecrübe halinde olmamızla bize bilinçliyimiz gibi gelmesi arasında bir ayırım yapmak son derece zor görünmektedir. Kammerer’e göre bilincin illüzyon olduğu düşüncesinin insanlarca kabul edilemez olarak algılanması bizim bilinç yanılsamasına kendine özgü bir şekilde maruz kaldığımızı göstermektedir. Ayrıca bu durum çoğu insan için yanılsamacılık düşüncesinin reddedilmesi için yeterli görünmektedir (Kammerer, 2018: 7).

Bilinç eğer bir illüzyondan ibaretse bu illüzyon örnek verilen görsel illüzyonlardaki gibi kesintisiz olarak sürmektedir. Bir illüzyon olarak fenomenal deneyim algısından kurtulmak mümkün görünmemektedir. İllüzyonun kesintisizliği pek çok illüzyon

tarafından paylaşılmaktadır. Bilinç illüzyonuyla diğer illüzyonlar arasındaki fark bilinç illüzyonunun diğer illüzyonların aksine ikinci bir katmana daha sahip olmasıdır. *Birinci katman* bilinçli olduğumuz algısının çok kuvvetli olmasıdır. *İkinci katman* ise bilinçli bir tecrübenin aslında bilinçli olmadığı düşüncesinin zihin için son derece kabul edilemez oluşudur. Bu ikinci katman Kammerer'in illüzyonizmin meta-problemi adını verdiği problemi oluşturmaktadır. İllüzyonun meta-problemi fenomenal görünüşün bir illüzyon olarak düşünülmesinde karşılaşılan kendine özgü zorluğu açıklama problemidir (Kammerer 2021). Bilincin illüzyon olduğunu kabul etmekteki bu kendine has zorluk başarılı bir yanılmacı teorinin açıklaması gereken bir durumdur.

4. İndirgemeci Fizikalist Yaklaşımlar ve Yanılsama

İndirgeme, en basit anlatımıyla nedensel olarak daha temel düzeye inen açıklamadır. İndirgeme yoluyla bir nesnenin, olayın, sistemin aslında daha temel düzeyde başka şeylerden ibaret olduğu ortaya konulur ve bu açıklama genel olarak "... den/dan başka bir şey olmama" (Gulick, 2001: 2) şeklinde ifade edilir. Maddenin atomlardan oluştuğu, suyun iki hidrojen ile bir oksijen atomundan ibaret olduğu, ısının moleküllerin hareketinin ortalama kinetik enerjisinden başka bir şey olmadığı şeklindeki ifadeler indirgemeci açıklamalardır.

Fizikalist indirgemeci yaklaşımlar başlıca iki kabulden hareket etmektedirler. *Birinci* kabul evrenin bütünüyle maddeden ve maddenin etkileşiminden ortaya çıkan fenomenlerden ibaret olduğudur. *İkinci* kabul ise evrenin nedensel olarak kapalı olduğudur. Bu düşünceye göre dünyada meydana gelen herhangi bir fiziksel olayın sebebi mutlaka fizikseldir. Diğer bir deyişle fiziksel dünyada her sonucun mutlaka fiziksel bir sebebi bulunmaktadır (Kim, 2011: 112). Bu ön kabuller bilincin de maddi-fiziksel bir temelden kaynaklandığının kanıtı olarak görülmekte ve fizikalist indirgemeci yaklaşımlar bu kabuller üzerine inşa edilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse bu yaklaşımlara göre zihinsel olaylar fiziksel olaylardır (Yoo, 2021).

İndirgemeci yaklaşımların yapmaya çalıştığı şey bilincin nesnel dünyanın bir parçası olduğunu göstermek şeklinde özetlenebilir (Nagel, 2012: 36-37). Descartesçi gelenek tarafından başlangıçta dışarıda bırakılan bilinç daha sonra nesnel gerçekliğe dahil edilmek istenmiştir (Nagel, 2012: 36-40). Ancak, bilincin fiziksel dünyanın bir parçası olduğunu göstermek için geliştirilen yaklaşım ve teoriler nihai noktada bilincin en önemli özelliğini inceleme dışında tutmaktadırlar. Bu özellik bilinçli durumların dışarıdan gözlenebilir olmayan fakat birinci şahıs bakış açısından bilinebilen durumlar olmalarıdır (Nagel, 2012: 37-42).

4.1. İndirgemeci Yaklaşımlar

Davranışçılık

Davranışçılık 20. yüzyılın başlarında psikoloji bilimindeki araştırmalarda kullanılmak üzere metodolojik bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Kim, 2011: 61). Davranışçılığa göre nesnel araştırmanın konusu olamayacak özellikler bilimsel incelemenin dışında tutulmalıdır. Bilimsel araştırmanın konusu içsel zihinsel durumlar değil, dışarıdan gözlenebilecek davranışlardır. Bu yaklaşım psikolojik meseleleri incelerken oldukça verimli sonuçlar ortaya koymuştur (Shaffer, 2005: 33). Ancak, başlangıçta metodolojik bir yaklaşım olan davranışçılık felsefeciler tarafından metafizik bir bağlamda değerlendirilmiştir (Strawson, 2015: 14-15). Buna göre, kişinin iç dünyasında yaşadığını söylediği zihinsel özellikler nesnel bakış açısından anlamsızdır. Zihinsel özellikler aslında belli fiziksel durumlar karşısında belli davranışlarda bulunmayı ifade eder (Rakova, 2006: 16).

Bu yaklaşıma göre zihinsel bir durumda olmak, belli bir davranışta bulunmak veya belli bir davranış eğilimine (*dispositions*) sahip olmakla aynı şeydir. Elimize bir iğne battığında yaşadığımız acı durumu elimizi iğneden kaçırma davranışından ibarettir. Bazen zihinsel durum davranış şeklinde değil davranış eğilimi olarak ifade edilir. Susadığımızda su içmek için hemen belli davranışlar göstermeyebiliriz. Fakat su içme davranışında bulunmaya bir eğilim gösteririz. Böylece bütün zihinsel durumlar belli davranışlarla özdeşleştirilmiş olmaktadır. Bu özdeşleştirme, kişinin iç dünyasında deneyimlediği zihinsel durumların (özellikle bilincin) inkârı sonucunu doğurmuştur. Bu durum James'in şu sözlerinde göze çarpmaktadır: "(Bilinç) bir yokluğun adıdır. Hala ona tutunanlar yalnızca felsefenin atmosferindeki bir yankıya, kaybolmakta olan bir "ruh"tan geriye kalan silik bir söylentiye tutunmaktadırlar." (James, 1904: 477).

Bir gözlemci olarak organizmanın bilinçli olup olmadığından ancak onun amaçlı davranışlarını gözlemlersek bahsedebiliriz (Shanahan, 2016). Bu nedenle, bilinç hakkında konuşulacaksa davranışlardan başka bir şeyden konuşulmamalıdır. Bilincin bu şekilde ele alınması onun fiziksel bir olay olan davranışa indirgenmesi sonucunu doğurmaktadır.

Zihin-Beyin Tip Özdeşliği Teorisi (Type-Identity Theory)⁹

Zihin-beyin özdeşliği teorisi zihinsel özelliklerin beyinde gerçekleşen fiziksel durumlara özdeş olduğunu savunur. Buradaki özdeşlik aynı olmayı ifade etmektedir. Buna göre zihinsel bir durum olan acı hissi beyin belli bir fiziksel durumu ile bir ve aynı şeydir. Sabah yıldızı ve akşam yıldızının aslında Venüs gezegeninin farklı zamanlardaki görünümüne verilen isimler olması gibi zihinsel durumlar da beyin fiziksel durumlarına verilen isimlerden ibarettir (Heil, 2004: 81).

Bu düşünceye göre zihin-beyin özdeşliği (kısaca özdeşlik) tıpkı suyun hidrojen ve oksijen atomundan ibaret olması gibi ontolojik bir özdeşliktir. Suyun iki hidrojen ve bir oksijen atomundan oluştuğu bir kere keşfedildiğinde bu moleküle su veya H₂O denmesi arasında bir fark kalmamaktadır. Benzer şekilde, ısı kavramı ile ifade edilen şeyin aslında moleküllerin kinetik enerjisi olduğunun anlaşılması ile ısının fiziksel bir olaydan başka bir şey olmadığı ortaya çıkmış olmaktadır. Teorinin savunduğu indirgeme, literatürde “ontolojik indirgeme” kavramıyla ele alınmaktadır (Searle, 2014: 149-150).

Özdeşlik teorisi kavramsal bir analiz değil, bilimsel bir hipotez olarak öne sürülmüştür. Bu nedenle zihinsel ve fiziksel arasındaki özdeşlik a priori bilinemez (Nagel, 2012: 38-39). Zihinsel durumların beyindeki belli durumlarla aynı şey olduğunu ilerideki bilimsel gelişmeler ortaya çıkarabilecektir. Teorinin zihinsel durumlar ve beyin arasında öngördüğü özdeşlik zorunsuz (*contingent*)¹⁰ bir özdeşliktir. Buradaki zorunsuz kavramı “başka türlü olabilme” durumunu ifade etmektedir. Eğer zihin ve beyin arasındaki özdeşlik gerçekleşse bu gerçeklik iki ihtimalden birinin gerçek olması anlamına gelmektedir. Tıpkı ateşin yakıcı olmama ihtimalini düşünebildiğimiz gibi zihin ve beyin durumları arasında özdeşlik değil, düalizm bulunması da mümkündür. Fakat özdeşlik teorisi, bilimsel bulguların özdeşlik teorisinin doğruluğunu desteklediğini savunmaktadır (Heil, 2004: 82).

İşlevselcilik

⁹ Bu bölümde özdeşlik teorileri arasında indirgemeci fizikalist nitelikte olan zihin-beyin tip özdeşliği (kısaca tip özdeşliği) teorisi açıklanmaktadır. Belirteç özdeşliği teorisi (*Token-Identity Theory*) indirgemeci nitelikte olmadığından makalemizin konusu dışında kalmaktadır. İndirgemeci fizikalizm-tip özdeşliği ve indirgemeci olmayan fizikalizm-belirteç özdeşliği sınıflandırması hakkında genel bilgi için bkz: Crane, 1999.

¹⁰ *Contingent* kelimesi Türkçe felsefi literatürde genellikle ‘olumsal’ kavramıyla karşılanmaktadır. Ancak, olumsal kelimesinin, *contingent* kelimesinin bu çalışmada ifade ettiği anlamı vermemesi bir yana, Türkçede hangi anlama sahip olduğu bile açık değildir. Bu nedenle, felsefi eserlerin çevirilerinde *contingent* kelimesinin karşılığı olarak çokça kullanılan olumsal kelimesi yerine bu çalışmada zorunsuz kelimesi kullanılmıştır.

Zihin-beyin özdeşliği teorisine göre zihin ve beynin birbirinden ayrılamaz olması gerekmektedir. Örneğin, özdeşlik teorisine göre acı hissi sadece beynin o belli durumuna sahip olan varlıklarda gerçekleşebilir. Beynin acı hissine karşılık gelen durumuna sahip olmayan varlıkların acı duymaması gerekir. Fakat böyle bir durumun kabul edilmesi için geçerli hiçbir neden bulunmamaktadır. Bir organizmanın acı duyması için neden bizimle aynı fiziksel ve kimyasal yapıda olması gerekmektedir? (Lycan, 1996: 317).

Yukarıda açıklanan durum, zihin felsefesinde 'zihinsel durumların çoklu gerçekleşebilirliği' (kısaca 'çoklu gerçekleşebilirlik-*multiple realizability*) adı verilen bir kavramın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çoklu gerçekleşebilirlik düşüncesine göre zihinsel durumlar sadece biyolojik beyne özgü değildir. Uygun biçimde düzenlenmiş herhangi bir sistemde zihinsel durumlar var olabilir. Bir durumu zihinsel bir durum yapan şey o durumun ne olduğu değil ne yaptığıdır (Polger, 2021).

Bir kavramın ne olduğu çoğu durumda o nesnenin işleviyle ifade edilir. Ayakkabı kavramının somut olarak gerçekleşmesi için cismin neden yapıldığının bir önemi yoktur. Hangi maddeden yapılmış olursa olsun gerekli işlevi gören her şey ayakkabı adını alabilir. Aynı şekilde zihin kavramı da sahip olduğu işleve göre tanımlanmalıdır. Buna göre acı hissi, işlevi dikkate alınarak "doku hasarı dedektörü" (Kim, 2011: 131) şeklinde tanımlanabilir. Bu şekilde tanımlandığında farklı bir organizmada (sistemde) aynı işlevi gören başka bir fiziksel durum da zihinsel durumlara sebep olacaktır. Çünkü işlevselciliğe göre zihinsel bir durum diğer zihinsel durumlarla, çevresel etkilerle ve davranışlarla nedensel ilişkisi bağlamında tanımlanır (Churchland, 1988: 36). İlkesel olarak insan beyniyle aynı işlevi görebilecek bir varlık sözcülemi metalden yapılmış olsa da bir zihne sahip olabilir. İşlevselci terminoloji içinde ifade edilecek olursa zihinsel durumlar çoklu-gereşebilir (*multiple realizable*) durumlardır.

İşlevselcilik zihinsel durumların fiziksel açıklaması için zihin ve beyin arasında bir özdeşlik bulunması gerektiği fikrini yıkmıştır. Zihinden bahsetmek için aynı işleve sahip bir sistemin olması yeterli olacaktır. Bu nedenle, işlevselciliğin fizikalist bir yaklaşım olup olmadığı felsefeciler arasında tartışmalıdır. Bazı felsefecilere göre işlevselcilik fizikalizmin yanlış olduğunu göstermiştir. Bazılarına göre ise işlevselci düşünce fizikalizmin doğru olduğunu ortaya koymaktadır (Block, 1996: 326).

İşlevselcilik zihinsel durumların öznel niteliklerini göz ardı ettiği gerekçesiyle yoğun eleştirilere muhatap olmuştur.¹¹ Bununla birlikte değişik versiyonlarıyla zihin felsefesindeki hâkim görüşlerden biridir (Lycan, 1996: 322).

Eliminatif Materyalizm

Eliminatif materyalizme göre zihinsel özellikler özdeşlik teorisinin öngördüğü şekilde bilimsel bir açıklama yoluyla fiziksel özelliklere hiçbir zaman indirgenemeyecektir. Zihinsel durumları fiziksel durumlarla birebir özdeşleştiren bir keşif gerçekleşmeyecektir (Churchland, 1988: 43). Çünkü aslında zihinsel özellikler adını verebileceğimiz bir şey yoktur.

Eliminatif materyalizm, günlük dilde kullanılan zihinsel özelliklerin “halk psikolojisi” (*folk psychology*) adı verilen bir teoriye ait kavramlar olduğunu savunur. Halk psikolojisi insanların bilişsel yeteneklerini açıklamak için geliştirdiği bir teoridir. Ancak doğru sonuçlar üretmeyen kötü bir teoridir. Düşünce, inanç, sevgi, korku, niyetlilik, bilinç gibi zihinsel durum ve özellikler aslında insan beyninde gerçekleşen fiziksel süreçlerin gündelik halk dilinde kavramsallaştırılmış halidir. Halk psikolojisi teorisi yalnızca bizim içsel doğamızın eksik bir temsili değildir, aynı zamanda kesinlikle yanlış bir temsildir (Churchland, 1988: 43).

Bilişsel bilimlerdeki gelişmeler sonucunda ortaya çıkacak yeni bir teorinin halk psikolojisi teorisinin yerini alması kaçınılmazdır. Yeni bir teori ortaya çıktığında eski teorinin kavramları ya revize ya da elimine edilecektir. Bu gerçekleştiğinde algı, his, duygu gibi zihinsel özellikleri tanımlamak için kullanılan fenomenal ifadelerin yerini bilimsel kavramlar alacaktır (Feigl, 1958: 141-142). İnanç, arzu, sevgi, korku, acı, endişe, coşku gibi halk psikolojisi kavramları terk edilecektir. Çünkü bilişsel bilimler yeterince geliştiğinde içsel süreçlerimizi tanımlamak için yeni ve doğru bir kavramsal çerçeve oluşturulabilecektir (Churchland, 1988: 45). Bu kavramsal çerçevede ise yukarıdaki türden kelimeler kullanmak anlamsız olacaktır.

Eliminatif materyalizmin zihinsel özelliklerin indirgenmesi hakkındaki görüşü diğer indirgemeci yaklaşımlardan farklıdır. Çünkü bu yaklaşım zihinsel özelliklerin nihai olarak başka bir şeye indirgenmesini öngörmez. Bu yaklaşıma göre halk psikolojisi bizim içsel süreçlerimizi ifade etmede o kadar başarısız bir teoridir ki sonunda başka bir şeye indirgenmeyecek, onun yerine başka bir teori ile değiştirilecektir (Churchland, 1981: 72). Evrenin göksel kürelerden oluştuğu kabulüne dayanan Batlamyus (108-168)

¹¹ İşlevselciliğe karşı öne sürülen eleştirel argümanlar hakkında genel bilgi için bkz: Block, 1978; Chalmers, 2003, 1996; Kirk, 2019; Nagel, 1998.

(*Ptolemaios*) modeli, bu gök kürelerin dönüş mekanizmasını açıklamak için çeşitli hipotezler öne sürmek zorunda kalmıştır. Fakat Newton'un (1643-1727) yerçekimi teorisi, gök cisimlerinin hareketini açıklamak için göksel küreler düşüncesine gerek olmadığını göstermiştir. Böylece Batlamyus teorisinin göksel kürelerin varlığı ve onların hareket ettiği düşüncesinin yanlış teorik varsayımlar olduğu ortaya çıkmış ve bu varsayımları açıklama zorunluluğu ortadan kalkmıştır (Churchland, 1986: 292-293).

Eliminatif materyalizm yukarıda açıklanan özellikleriyle indirgemeci olmak bir yana, indirgeme karşıtı bir düşünce olarak bile görülebilir. Çünkü eliminatif yaklaşıma göre aslında indirgemeye konu olacak şeyler zaten yoktur. Ancak yukarıda açıklandığı gibi indirgeme başka bir şeye dönüştürülerek veya başka bir şeyle değiştirilerek (yerine başka bir şey konularak) açıklamak olarak anlaşıldığında eliminatif materyalizmin, zihni yokluğa indirgeme anlamında indirgemeci bir yaklaşım olduğu kolaylıkla söylenebilir.¹²

5. Sonuç

Paradoksal bir muammayla karşılaşıldığında ortaya konulan yaklaşımlar kabaca üçe ayrılarak değerlendirilebilir. *İlk yaklaşım* paradoksun gerçek olmadığını savunmaktır. Paradoksa yol açan şey akıl yürütmede yapılan bir hata veya önermeye yanlış bir varsayımla başlanmasıdır. Bu durumda paradoksun ortaya koyduğu sonuç yanlış olacaktır. Bu tür yanıltıcı (*falsidical*) bir paradoks, akıl yürütmede veya başlangıç varsayımında yapılan hatanın fark edilmesiyle çözülebilmektedir. Zenon başlangıç varsayımında yaptığı hata yüzünden ulaştığı paradoksu doğrulayıcı (*veridical*) olarak kabul etmişti. Bu nedenle hareketin (ve zamanın) illüzyon olduğu sonucuna varmıştı. Ancak onun paradoksları elverişli matematik araçların gelişimiyle birlikte başlangıç varsayımı değiştirilerek çözülmüştür (Cave, 2009: 3).

İkinci yaklaşım paradoksun çözülemeyeceğini savunmaktır. Bu yaklaşıma göre paradoks gerçektir. Belli bir konuda paradoksla karşılaşılması o konuda bilginin sınırına ulaştığımızı gösterir. Bazı konular insanın bilgi alanının dışındadır ve insan hiçbir zaman bu alanlar hakkında bilgi sahibi olamayacaktır. Paradoks işte bu alanlarda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle paradoksu çözmeye çalışmak anlamsızdır. Yalancı paradoksu ve Russel paradoksu gibi kavramsal paradokslarda bu durum görülmektedir.

¹² John G. Kemeny (1926-1992) ve Paul Oppenheim (1885-1977) tarafından yazılan ve indirgeme üzerine klasik eserlerden biri olarak kabul edilen "*On Reduction*" adlı makalede de yerine başka bir şey koyarak indirgeme başlıca indirgeme türlerinden biri olarak sayılmaktadır. Bkz: Kemeny ve Oppenheim, 1956.

Son yaklaşım ise bakış açısına göre hem birinci hem de ikinci yaklaşım içinde yer alabilecek bir yaklaşımdır. Bu nedenle üçüncü bir yaklaşım olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir. Bu yaklaşım paradoksun değil paradoksa yol açan durumun veya kavramın gerçek olmadığını savunmaktır. Böylece paradoks, gerçek olup olmadığını araştırmaya gerek kalmadan ortadan kalkmaktadır. Paradoksu çözmeye çalışmak anlamsızdır. Çünkü paradoksa yol açan şey problemin kendisi veya problem hakkındaki düşünme biçimimizdir. Kısacası bu yaklaşıma göre paradoksu çözmek imkansızdır çünkü ortada çözülebilecek bir paradoks yoktur. Bu yaklaşıma '*paradoks yanılısaması*' adı verilebilir.

Üçüncü yaklaşımla birinci yaklaşım arasındaki farkın belirsiz oluşu dikkatlerden kaçmayacaktır. Her iki yaklaşım da paradoksun gerçek olmadığını savunmaktadır. İleride paradoksu ortadan kaldıran bir çözüm bulunduğunda aslında paradoksun bir yanılısma olduğu oraya çıkmış olacaktır. Bu durum bilinç hakkında ortaya atılan ve ilk yaklaşım içinde değerlendirilebilecek indirgemeci yaklaşımların aslında üçüncü yaklaşım içinde değerlendirilebileceği sonucunu ortaya koymaktadır. Bilinç hakkındaki indirgemeci fizikalist yaklaşım ve teoriler nihayetinde yanılısamacı karakter taşımaktadırlar. Yanılısamacılığın genel yapısına bakıldığında indirgemeci fizikalist yaklaşımlarla ortak noktalar taşıdığı hemen fark edilmektedir. Yukarıda ana hatları belirtilen fizikalist yaklaşımlar nihai olarak fenomenal özelliklerin fiziksel temellere indirgenebileceğini gösterme amacına yönelmiştir. Fakat indirgeme yaklaşımı fenomenal özelliklerin temel unsurlarını tam anlamıyla açıklayan bir teori ortaya koyamamıştır. Frankish de ölçülü realizm kategorisinde yer alan çoğu fizikalist yaklaşımın zayıf yanılısamacı özellikler taşıdığını savunmaktadır. Bu yaklaşımlar aynı zamanda fenomenal özelliklerin gerçek olduğunu savunmaktadır. Fakat Frankish'e göre ölçülü realist yaklaşımlar fenomenal özelliklerin (örneğin duyguların) nasıl fiziksel olabileceklerini açıklama veya fenomenal kavramların deneyimi yanlış temsil ettiklerini kabul etme açmazıyla karşı karşıyadırlar. Fenomenal özelliklerin gerçek, niteliksel özellikler olduğunu savunan ölçülü realist yaklaşımlar eğer bilincin açıklanabilirliğini kabul ediyorlarsa bu açmazdan kurtulmaları için yanılısamacı yaklaşıma dönüşmeleri gerekmektedir (Frankish, 2017). Bu durum Dennett tarafından da fark edilmiş görünmektedir. Ona göre, zihin-beyin özdeşliğini savunan Place'te (1956) yanılısamacılığın tohumlarını görmek mümkündür (Dennett, 2016: 70).

Bilincin indirgemeci fizikalist açıklamalarının illüzyonist karakteri bu yaklaşımların nihai olarak yanılısamacı bir teorik çerçevede değerlendirilmeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çünkü bilincin birinci şahıs bakış açısına bağlı olması onun fenomenal olmasına sebep olan durumdur. İndirgemeci fizikalist yaklaşımların bilincin en önemli özelliği olan bakış açısına bağlı olma durumunu göz ardı etmeleri onların bilinci nihai olarak bir tür yanılısma olarak ele almaları sonucunu doğurmaktadır. Çünkü bakış

açısına bağlı bir olguyu bakış açısını dışarıda bırakarak incelemeye çalışmak inceleme konusu olguyu ortadan kaldıracaktır (Nagel, 1974: 443). Bu durum bizi paradoksun kaynağına götürmektedir. Bilincin paradoksal görünmesinin sebebi fenomenal özelliklerin fizikalist açıklamasının fizikalist çerçevede kalamaması ve bunun yanında fenomenal özelliklerin fiziksel bir açıklamadan başka bir açıklamasının da mümkün görünmemesidir. Bilinç paradoksu olarak adlandırabileceğimiz durumu bu şekilde tanımladığımızda paradoksun (eğer bulunabilirse) muhtemel çözümünün iki yolu olduğu ortaya çıkmaktadır. *Birincisi* bilincin fenomenal özelliklerinin fiziksel olarak açıklanabileceği bir kavram genişlemesinin meydana gelmesidir. Böyle bir kavram genişlemesi büyük bir ihtimalle fizikalizmin günümüzde sahip olduğu anlam çerçevesinin radikal bir değişikliğe uğramasını gerektirecektir. Fizikalizmin yeniden tanımlanmasıyla meydana gelecek kavram genişlemesi evrende zihinsel fenomenlerin ve öznel bakış açılarının ortaya çıkışlarını açıklama kapasitesine sahip teorileri de içerecektir (Nagel, 2013). Böylece paradoks, fizikselin ne olduğu yeniden tanımlanarak çözülmüş olacaktır. Bu türden bir teori elbette Frankish'in radikal realizm başlığı altında değerlendirilecektir.

Paradoksun çözümünün *diğer yolu* bilinci halihazır fizikalist çerçevenin genişlemesine gerek bırakmadan açıklayabilecek bir teorinin geliştirilmesidir. İndirgemeci fizikalist yaklaşımların¹³ bilince ait fenomenal özellikleri açıklamalarına dahil edememesi onları yanılsamacı bir karaktere büründürmektedir. Bu nedenle bilinç paradoksunu çözme potansiyeli olan fizikalist bir teorinin yanılsamacı özellikler taşıyacağı söylenebilir. Böylece başarılı bir fizikalist teori bilincin bir yanılsama olduğunu gösterecektir. Diğer bir deyişle bilincin halihazır fizikalist çerçeveye bağlı kalarak açıklanabilmesi onun bir yanılsama olmasıyla mümkün görünmektedir. Paradoksun yukarıda açıklanan iki yoldan başka bir çözümünün olmaması bizi fizikalizm ve bilincin birbirini dışladığı çıkarımına yönlendirmektedir. Bu durum Tartaglia tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

(...) fizikalizm doğrusa bilinç bir tür illüzyon olmalıdır. Hem (alışılabilir, fenomenal şekilde düşünülen) bilince hem de (alışılmış, revize edilmemiş şekilde düşünülen) fizikalizme tutunmaya çalışan bütün o bulanık, arabalucu pozisyonlar savunulamazdır. Karşıt kutuplardaki felsefeciler, yani antifizikalistler ve yanılsamacı fizikalistler yıllardır bunu söyleyip duruyorlardı. Onlar haklıydılar. Ne kadar cezbedici görünse de bu meselede sabit bir ara alan yoktur. Hem karnını doyurup hem de pastanı saklayamazsın: Bilinç (alışılabilir olarak düşünüldüğü şekliyle) ya da fizikalizm (aynı şekilde) gitmek zorundadır. (Tartaglia, 2017: 295)

Bilinç ve fizikalizm, uzlaşmaz kabul edildiğinde ilginç bir sonuç kendini göstermektedir: Yanılsamacılık, bilinç hakkında öne sürülen teorik bir çerçeve

¹³ Frankish'in sınıflandırmasında ölçülü realist (conservative realist) yaklaşımlar da bu yaklaşımlara dahildir.

olmasının yanında bilincin neden fizikalist bir açıklamasının yapılamadığını da açıklayan bir hipotez niteliğindedir. Yanılsamacılığa göre fiziksel bir dünyada fenomenal bilince bir yer bulmak için geliştirilen fizikalist yaklaşımların nihai başarısızlığının sebebi bilincin aslında var olmamasıdır. Yanılsamacılığın bu niteliği göz önüne alınarak bilinç hakkındaki yaklaşımlar iki genel kategori altında sınıflandırılabilir. İlk kategoride fenomenal bilinci açıklamaya çalışan yaklaşımlar yer alırken ikinci kategoride ise bilincin neden açıklanamadığını açıklamaya çalışan yaklaşımlar yer almaktadır. Yanılsamacılık ikinci kategorideki açıklamaların teorik çerçevesi olarak değerlendirilebilir.

6. Kaynakça

- Bach, J. (2018, 22 Aralık). "Phenomenal Experience and the Perceptual Binding State." Alındığı URL: <https://ceur-ws.org/Vol-2287/paper29.pdf>
- Bach, J. (2019). "The Cortical Conductor Theory: Towards Addressing Consciousness in AI Models." A. Samsonovich (Der.), *Biologically Inspired Cognitive Architectures 2018-BICA 2018: Advances in Intelligent Systems and Computing* içinde (s. 16-26). https://doi.org/10.1007/978-3-319-99316-4_3
- Blackmore, S. (2002a). "There is No Stream of Consciousness." *Journal of Consciousness Studies*, 9(5-6): 17-28.
- Blackmore, S. (2002b). "The Grand Illusion: Why Consciousness Exists Only When You Look For It." *New Scientist*, 174(2348): 26-29.
- Block, N. (1978). "Troubles with Functionalism." *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, 9: 261-325.
- Block, N. (1996). "Functionalism (2)." Samuel Guttenplan (Der.), *A Companion to the Philosophy of Mind* içinde (s. 326-332). Oxford: Blackwell.
- Cave, P. (2009). *This Sentence is False-An Introduction to Philosophical Paradoxes*. London: Continuum.
- Chalmers, D. J. (1996). *The Conscious Mind: In Search of A Theory of Consciousness*. Oxford: Oxford University Press.
- Chalmers, D. J. (2003). "Consciousness and its Place in Nature." Stephen P. Stich-Ted A. Warfield (Der.), *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind* içinde (s. 102-142). Oxford: Blackwell Publishing.
- Chalmers, D. J. (2010). *The Character of Consciousness*. Oxford: Oxford University Press.

- Churchland, P. M. (1981). "Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes." *The Journal of Philosophy*, 78(2): 67-90.
- Churchland, P. M. (1988). *Matter and Consciousness: A Contemporary Introduction to the Philosophy of Mind-Revised Edition*. Cambridge: MIT Press.
- Churchland, P. S. (1986). *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind-Brain*. Cambridge: The MIT Press.
- Clark, M. (2012). *Paradoxes from A to Z*. London: Routledge.
- Crane, T. (1999). "The Mind-Body Problem." R. Wilson ve F. Keil (Der.), *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences* içinde (s. 546-548). Cambridge: MIT Press.
- Crane, T. (2000). "Dualism, Monism, Physicalism." *Mind and Society*, 2: 73-85.
- Crane, T. (2003). *The Mechanical Mind: A Philosophical Introduction to Minds, Machines and Mental Representation*. London: Routledge.
- Demertzi, Athena vd. (2009). "Dualism Persists in the Science of Mind." *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1157(1): 1-9.
- Dennett, D. C. (1992). *Consciousness Explained*. Boston: Back Bay Books.
- Dennett, D. C. (2003). "Explaining the "Magic" of Consciousness." *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*, 1(1): 7-19.
- Dennett, D. C. (2016). "Illusionism as the Obvious Default Theory of Consciousness." *Journal of Consciousness Studies*, 23(11-12): 65-72.
- Dennett, D. C. (2017). *From Bacteria to Bach and Back*. New York: Norton & Company.
- Feigl, H. (1958). *The "Mental" and the "Physical": The Essay and a Postscript*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Flanagan, O. (1993). *Consciousness Reconsidered*. Cambridge: Bradford Book.
- Frankish, K. (2017). "Illusionism as a Theory of Consciousness." K. Frankish (Der.), *Illusionism as a Theory of Consciousness* içinde (s. 13-48). Exeter: Imprint Academic.
- Frankish, K. (2019, 26 Eylül). "The Consciousness Illusion." Alındığı URL: <https://aeon.co/essays/what-if-your-consciousness-is-an-illusion-created-by-your-brain>
- Gregory, R. (1996). "What are Illusions?" *Perception*, 25: 503-504. <https://doi.org/10.1068/p250503>

- Gulick, R. V. (2001). "Reduction, Emergence and Other Recent Options on the Mind/Body Problem: A Philosophic Overview." *Journal of Consciousness Studies*, 8(9-10): 1-34.
- Heil, J. (2004). *Philosophy of Mind: A Guide and Anthology*. Oxford: Oxford University Press.
- Humphrey, N. (2011). *Soul Dust: The Magic of Consciousness*. Princeton: Princeton University Press.
- James, W. (1904). "Does Consciousness Exist?" *The Journal of Philosophy, Psychology, and Scientific Methods*, 1(18): 477-491.
- Kammerer, F. (2018). "Can You Believe It? Illusionism And the Illusion Meta-Problem." *Philosophical Psychology*, 31(1): 44-67.
<https://doi.org/10.1080/09515089.2017.1388361>,
- Kammerer, F. (2021). "The Illusion of Conscious Experience." *Synthese*, 198: 845-866.
<https://doi.org/10.1007/s11229-018-02071-y>
- Kemeny, J. G. ve Oppenheim, P. (1956). "On Reduction." *Philosophical Studies*, 7(1-2): 6-19. <https://doi.org/10.1007/BF02333288>
- Kim, J. (2011). *Philosophy of Mind*. Boulder: Westview Press.
- Kirk, R. (2019, 19 Mart). "Zombies." E. N. Zalta (Der.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2021 Edition) içinde. Alındığı URL:
<https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/zombies/>
- Levine, J. (1983). "Materialism and Qualia: The Explanatory Gap." *Pacific Philosophical Quarterly*, 64: 354-361.
- Levine, J. (2001). *Purple Haze: The Puzzle of Consciousness*. New York: Oxford University Press.
- Lycan, W. G. (1996). "Functionalism (1)." Samuel Guttenplan (Der.), *A Companion to the Philosophy of Mind* içinde (s. 317-323). Oxford: Blackwell.
- McGinn, C. (1999). *The Character of Mind: An Introduction to the Philosophy of Mind*. New York: Oxford University Press.
- Nagel, T. (1965). "Physicalism." *The Philosophical Review*, 74(3): 339-356.
- Nagel, T. (1974). "What Is It Like to Be a Bat?" *Philosophical Review*, 83(October): 435-450.
- Nagel, T. (1986). *The View from Nowhere*. Oxford: Oxford University Press.

- Nagel, T. (1998). "Conceiving the Impossible and the Mind–Body Problem." *Philosophy*, 73(285): 337-352.
- Nagel, T. (2012). *Mind & Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature is Almost Certainly False*. New York: Oxford University Press.
- Nagel, T. (2013, 18 Ağustos). "The Core of Mind and Cosmos." *The New York Times: The Opinion Pages*. Alındığı URL: <https://opinionator.blogs.nytimes.com/2013/08/18/the-core-of-mind-and-cosmos/#more-148050>
- Neurath, Otto. (1983). "Physicalism: The Philosophy of the Vienna Circle." R.S. Cohen-M. Neurath (Der.), *Philosophical Papers (1913-1946)* içinde (s. 48-51). Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Papineau, D. (2002). *Thinking About Consciousness*. Oxford: Oxford University Press.
- Pereboom, D. (2011). *Consciousness and the Prospects of Physicalism*. New York: Oxford University Press.
- Place, U. T. (1956). "Is Consciousness a Brain Process?" *British Journal of Psychology*, 47: 44-50.
- Polger, T. W. (2021, 17 Nisan). "Functionalism." J. Fieser ve B. Dowden (Der.), *Internet Encyclopedia of Philosophy* içinde. Alındığı URL: <https://www.iep.utm.edu/functionism/#H1>
- Rakova, M. (2006). *Philosophy of Mind A-Z*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Sainsbury, R. M. (2007). *Paradoxes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (2014). *Zihnin Yeniden Keşfi*. Çev. Muhittin Macit. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Shaffer, J. A. (2005). *Zihin Felsefesi*. Çev. Turan Koç. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Shanahan, M. (2016, 19 Ekim). "Conscious Exotica." Alındığı URL: <https://aeon.co/essays/beyond-humans-what-other-kinds-of-minds-might-be-out-there>
- Smart, J. J. C. (1959). "Sensations and Brain Processes." *Philosophical Review*, 68(April): 141-156.
- Strawson, G. (2010). *Mental Reality*. Cambridge: The MIT Press.
- Strawson, G. (2015, 27 Şubat). "The Consciousness Myth." *TLS: Times Literary Supplement*. Alındığı URL: <https://www.the-tls.co.uk/articles/public/consciousness-myth/>

Tartaglia J. (2017). "What is at Stake in Illusionism?" K. Frankish (Der.), *Illusionism as a Theory of Consciousness* içinde (s. 294-318). Exeter: Imprint Academic.

Tura, S. M. (2021). *Zor Problem: Bilinç-Bilinç Nörobiyolojisinin Fenomenal Dünya Yorumu*. İstanbul: Metis Yayınları.